

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 31

door **WILLEM TIP**

Gematigd

De Lagedijk verlangt betere verhoudingen in het Banbestuur. Negen schepenen vraagt men. Drie uit West – Zaandam, drie uit Koog, Zaandijk en Wormerveer en drie uit Westzaan. Ook bepleit men uitbreiding van het aantal vroedschappen, verponders en belastinggaarders en een herverdeling van de beschikbare zetels ten gunste van de Lagedijk. De wijzigingen zijn niet onredelijk. Ze zijn zelfs gematigd.

De regenten van Westzaan willen echter van geen wijziging weten. Ze hebben in 1728 in het Banbestuur de meerderheid en haasten zich, de heerlijke rechten ten behoeve van de hele Banne in te kopen. Protesten van de andere schepenen leggen ze naast zich neer. Op 23 september 1728 neemt het Banbestuur een meerderheidsbesluit.

Tevergeefs maken de regenten van de Lagedijk nog bezwaar bij de Staten. De Staten handhaven de verkoop echter en stellen in 1730 ten overvloede vast dat de Westzaanse regenten de koop 'voor en ten behoeve van den gemeenen Banne van Westzaanden' hebben gedaan.

De heerlijke rechten

Voor de 300.000 gulden verwerft de Banne het recht om voortaan zelf de Schout, de Secretaris en andere ambtenaren aan te stellen. Ook mogen de Zaanse regenten nu zelf notarissen en makelaars benoemen. Het belangrijkste zijn echter de belastingen. Die moeten de hoge prijs van 300.000 gulden goedmaken. Ten voordele van de Banne komen het windrecht (een belasting op molens), groot f. 1.554,50 per jaar, de recognities, erfpachten, het recht op de waag te Westzaan, de veergelden, visserijrechten en nog andere inkomsten.

Heren, Secretarissen en Schouten

De regenten mogen ook zelf de Heer van Westzaanden aanwijzen. Deze titel is echter niet meer erfelijk. De eerste Sterfheer van Westzaanden wordt Dirk Cornelisz IJff (1730 – 1773). De tweede en tevens de laatste Sterfheer van de Banne is Willem Bruygom Tip (1773 – 1813).

De eerste zelfbenoemde Bannssecretaris in Westzaan is Sijmon Jongewaard. Hij vervult deze betrekking van 1730 – 1733 en van 1736 – 1766. In de

jaren 1733 – 1736 is Cornelis van Broek secretaris. De zoon van Sijmon Jongewaard, Sijmon Jongewaard jr. volgt zijn vader op (1766 – 1786). Daarna verschijnen in Westzaan twee secretarissen, Hugo Alexander Zwaanshals en Abraham Staal van Ingen die niettegenstaande hun fraai klinkende namen beiden op oneervolle wijze met de kas omgaan. Hun handel wordt ontdekt en de heren worden ontslagen. Teunis Slagter uit Zwaag, gekozen uit niet minder dan veertig kandidaten vervult vervolgens de post naar behoren van 1803 tot 1817. In dat jaar wordt de Banne opgeheven. De dorpen aan de Lagedijk hebben sinds 1733 een eigen secretaris.

De nieuwe Schout van de Banne wordt Pieter Leur, voorheen al plaatsvervangend Schout en notaris in West-Zaandam (1752 – 1772). Hij wordt opgevolgd door Sijmon Jongewaard Jr., tevens secretaris te Westzaan (1772 – 1788). Jan Evenblij uit Uitgeest, benoemd in 1788 is de laatste Schout die de Banne zal kennen. De Franse tijd maakt aan de oude vormen van bestuur een eind.

Hoop op winst

Nadat de bezwaren van de Lagedijk terzijde zijn gelegd, kan ook de financiering van het enorme aankoopbedrag worden geregeld. De Banne gaat in 1731 een lening aan die vanaf 1737 geleidelijk met 7000 gulden per jaar zal worden terugbetaald. Voor het eind van de eeuw hoopt men op deze wijze weer van de schuld af te zijn. Een heffing op landerijen, huizen, pakhuizen en molens dient de eerste tijd in de nodige middelen te voorzien. Hoopvol rekent men de winst uit die daarna in de kas van de Banne zal vloeien. De regenten van de Zaanse dorpen maken zelfs al afspraken over de verdeling van die winst. De aankoop van de heerlijke rechten zal de

Banne uiteindelijk veel deugd doen, verwacht men.

Paalworm

Tot een winstverdeling zal het nooit komen. De Staten hebben hun heerlijke rechten op het meest gunstige ogenblik verkocht. Na 1731, als alles beklonken is, verschijnen de tegenlagen. Ongedacht,

onverwacht en nooit zonder metgezel. De houthandel, de houtzagerij en de scheepsbouw krijgen het moeilijk. Het buitenland en Amsterdam gaan hun eigen belangen steeds krachtiger beschermen. In 1739 vernieuwt Amsterdam een oude keur uit de vorige eeuw. De hoofdstad verbiedt nog eens nadrukkelijk, gezaagd hout in te voeren uit het omringende platteland. De Zaanse windrechten nemen niet de grote vlucht waar men op hoopt.

De bestuurders van de Banne krijgen bovendien te maken met de paalworm. Dit kleine schelpdier is waarschijnlijk met de Oost-Indievaarders meegekomen. Het vreet grote gaten in alle houten beschoeiingen en sluisdeuren. Ook de paalschermen waarmee men de Zaanse dijken tegen de golfslag van het IJ beschermt zijn niet veilig. Vanaf 1731 vermeerdert zich de paalworm onstuimig. Hoge kosten zijn het gevolg.

Afbraak van de Westzaanse kerkruipe

Al in 1732 blijkt het nodig de glooiing van de Hogedijk te versterken met steen. Natuursteen is duur, puin is in de Zaanstreek met zijn vele houtbouw moeilijk te krijgen. De ruïne van de Westzaanse St.-Joriskerk biedt echter tijdelijk uitkomst. De gereformeerde kerk wil op deze plaats al enige tijd een nieuw gebouw stichten. Daarvoor moeten de oude middeleeuwse muren wijken.

Op 20 augustus 1732 vindt de aanbesteding plaats 'omme de puijn & steene afgebroken vande oude murage bij de kerk tot Westzanen, te brengen ente vervoeren aen de buijten onderdijk van den hogedijk ter plaatse alwaar hetzelfde den aannemer zal werden aangewesen'. De opbrengst van het puin, 2 gulden per last (= 1967 kg) betekent voor de kerk een onverwachte opbrengst.

In de jaren na 1732 gebruikt men voor de dijkversterking ook ballaststeen, zwerfkeien en oude dakpannen. Zelfs modder uit de Voorzaan wordt in de jaren veertig opgebracht. De vervanging van de houten paalschermen en het verbreden van de dikwijls steile glooiing van de Hogedijk vormt een niet aflatende zorg. Pas in het laatste kwart van de achttiende eeuw zijn de dijken weer op sterkte.

Bansluizen

Geen greep krijgt de paalworm op de sluizen van de Banne. Die heeft men sinds het begin van de eeuw alle vervroot. De houten wanden zijn daarbij vervangen door steen. Een van de eerste sluizen die op deze wijze worden vernieuwd is de Mallegatsluis in Koog (1701). De sluis in de Westzaner Overtoom is in 1718 aan de beurt. Hij wordt tegelijk verruimd tot 66 x 15 voet. De nieuwe sluis tussen de Weelsloot en de Nauernasche vaart (1722) wordt vrijwel even groot, 65 x 15 voet. De uitvoering in steen is kostbaar maar wel degelijk. Ze behoedt de Banne rond het midden van de eeuw voor veel onheil.

Veepest

Even onvoorzien als de paalworm maar veel kostbaarder is in het midden van de eeuw de veepest. Deze plaag verschijnt voor het eerst in 1715. In 1745 keert ze heftiger terug, negen jaar lang. In de jaren zeventig verschijnt ze nog eens. Vooral de tweede epidemie is voor de Noord-Hollandse boerenstand bijna noodlottig. Ze volgt op een aantal magere jaren na 1730 met lage prijzen voor zuivelproducten en hoge prijzen voor veevoer. Ook hebben de boeren in deze jaren last van een giftig gewas, het heermoes. In 1742 heerst er een muizenplaag. Door al deze bijkomende tegenspoed groeit de pestepidemie van 1745 uit tot een landbouwcrisis. De boeren verarmen snel, de ontwikkeling op het platteland komt stil te staan. Nieuwbouw van boerderijen vindt nauwelijks meer plaats. De afzet van gezaagd hout naar het Zaanse achterland stinkt. Pachtpercelen blijven ongebruikt en leveren niets meer op. De belastingen op landerijen en gebouwen zijn steeds moeilijker op te brengen. Voor het eerst sinds de tachtigjarige oorlog ziet men landeigenaren weer afstand doen van hun grond door 'spa te steken'. Hun land komt daarmee aan de Banne. Die kan echter met de verliesgevende aanwinst ook weinig uitrichten. De heerlijke rechten, al eerder aangetast door de teruggang in het hout, kalven verder af.